

שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך ואספת את תבואתה (כה, ג).

בירושלמי שביעית (פ"א הל' א') דרשינן, כתיב (שמות כג) ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבות וכתוב בהריש ובקציר תשבות מה אנן קיימין אם לענין שבת בראשית והלא כבר נאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ואם לענין שבתות שנים והלא כבר נאמר שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך, אלא אם אינו ענין לשבת בראשית ולא לענין שבתות השנים תניהו ענין באיסור שני פרקים הראשונים. בהריש ובקציר תשבות בהריש שקצירו אסור. ואיזה זה זה הריש של ערב שביעית, שהוא נכנס לשביעית. ובקציר שהרישו אסור. ואיזה זה זה קציר של שביעית, שהוא יוצא למוצאי שביעית.

ומבואר דאיכא דין תוספת שביעית גם לפני השביעית וגם בסוף שביעית.

וברמב"ם (פ"ג משו"י הל' א') כתב וז"ל, עבודת הארץ בשנה השישית שלוש יום סמוך לשביעית אסורה הלממ"ם מפני שהוא מתקנה לשביעית. ודבר זה בזמן שביחמ"ק קיים הוא שנאסר מפי השמועה. וגזרו חכמים שלא יהיו חורשין בשדה האילן ערב שביעית בזמן המקדש אלא עד העצרת ובשדה הלבן עד הפסח. ובזמן שאין ביהמ"ק קיים מותרין בעבודת הארץ עד ר"ה כדן תורה.

ובמשנה (שביעית פ"א מ"ה) מבואר דר"ג ובית דינו התירו באיסור שני פרקים ראשונים והתירו הרישה עד ר"ה, או משום דהללמ"ם דתוספת שביעית נהוג רק בזמן שביחמ"ק קיים דאיכא ניסוך המים או דילפינן ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך מה ערב שבת בראשית אתה מותר לעשות עד שתחשך אף ערב שבתות השנים אתה מותר לעשות עד שתשקע חמה (מו"ק ג:).

ובתוס' (שם ד.) ד"ה מה להלן הקשו והא ביומא (פא:) מפקין מקרא דצריך לעשות תוספת גבי שבת בין בכניסתה בין ביציאתה להוסיפה מחול על הקודש, איכא למימר ההוא פורתא לא חשיב כיון דלא הוי אלא כל שהו ובההוא שיעורא מודה נמי ר"ג דצריך להוסיף עכ"ל. ומבואר דאע"פ שר"ג ובי"ט ביטלו תוספת שביעית מ"מ אף לדעתם בעינן מקצת תוספת. ובריטב"א (מו"ק שם) כתב דאע"ג דאיכא תוספת שבת מ"מ תוספת שביעית ליכא לרבי יוחנן.

והנה נחלקו המפרשים איזה פעולות אסורות בתוספת שביעית. דהנה במשנה (פ"א מ"א) תנן עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית, ב"ש אומרים כל זמן שהוא יפה לפרי, וב"ה אומרים עד העצרת. והקשה הר"ש מהא דתנן לקמן (פ"ב מ"ו) אין נוטעין ערב שביעית פחות משלושים יום לפני ר"ה, משמע הא שלוש יום נוטעין, והשתא נטיעה בתחילה שריא והרישה אסורה. ותירץ הר"ש ע"פ הירושלמי דכתב ולמה עד העצרת, עד כאן הוא יפה לפרי מכאן ואילך הוא מנבל פירותיו, הלכך נראה כמתקן שדהו לצורך שביעית, (וע"ש בירושלמי דאף באילן סרק עד העצרת הוא מעבה קורותיו מכאן ואילך הוא מתיש כוהו ולכן אסור דנראה דאינו עושה לצורך האילן אלא לתקן שדהו לשביעית).

ור"ת תירץ דכל מה שהחמירו ב"ש וב"ה זהו דוקא בהרישה, דבהא איכא תוספת שביעית מדא"י כדיליף ברי"ה (ל) מדכתיב בהריש ובקציר תשבות, אבל נטיעה דלית בה תוספת שביעית דאורייתא לא החמירו בה. ובר"ש הקשה עליו דלא יתכן כלל דמ"מ דאורייתא היא בהרישה, דבהדיא כתיב כרמך לא תזמר, וכ"ש נוטע דדמי מפי לזרע.

והנ"ל דדעת ר"ת דהמלאכות האסורות בשביעית זהו רק זריעה וזמירה קצירה ובצירה, וכדכתיב בפס' (כה, ד) ובשנה השביעית שבת שבתן יהיה לארץ שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר את ספיה קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצור וגו'. והיינו דוקא ארבע מלאכות המפורשים בפס' נאסרו (ועיין במו"ק ב: דדוקא הני תולדות מחייב אאחריני לא). וא"כ אף בתוספת שביעית אינו חייב רק על המפורש בקרא והיינו חריש וקציר ותו לא.

והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך (כה, ו).

בירושלמי (רפ"ו דפאה) אמרינן המפקיר לישראל ולא לנכרי לאדם ולא לבהמה לא הוי הפקר, דבעינן דומיא דשמיטה. ומבואר דשמיטה הוי הפקר לכל. וכן במשנה שם לעניים ולעשירים דלכ"ה אינו הפקר עד שיהא מופקר לכל כשמיטה.

וצ"ע, דבתו"כ אמרי' והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, לכם ולא לנכרים, ופי' החזו"א שביעית (סי' כ' ס"ק ז') דפירות שביעית הוי הפקר לישראל ולא לנכרים, דא"א לפרש לכם לאכלה ולא לנכרים לאכלה, דהא מפורש בתו"כ (שם) דמותר להאכיל לנכרי מפירות שביעית.

ויעיין בתוספתא (פ"ד דשביעית) דעירות א"י הסמוכות לספר מושיבין עליהן שומר כדי שלא יפרצו נכרים ויבזו פירות שביעית, ואי פירות שביעית הוי הפקר גם לנכרים א"כ כשמושיבים שומר הו"ל כשומר דאסור (לדעת ר"ת תוס' סוף יבמות). וע"כ דלגבי נכרים לא הוי הפקר כלל. ובחזו"א (סי' י"ד ס"ק ד') ובקה"י בכורות (סי' ב') תירצו דמצד הבעלים אה"נ דהוי הפקר לכל וליכא שיעורא, אבל מצד ישראל הוי ממונ ישראל בלבד, והקשו דא"כ מתנות עניים נמי נימא כן דמצד הבעלים אין כאן שיעור ודמייא ממש לשביעית דכל האיסור הוא רק מצד עניי ישראל (כמ"ש הריטב"א גיטין מ"ז א') והיאך אמרי' בירושלמי התם דאי ילפינן הפקר מפאה הפקר לישראל הוי הפקר.

והנראה לומר בביאור דין הפקר לעניים במתנות עניים, דאיכא ב' דינים, א' דין במעשה ההפקרה, שצריך להיות מצד הבעלים בלא שום שיעורא ויליף ליה מדכתיב ונמשתה דיש לך נמישה אחרת כשמיטה וזהו הפקר, ב' דין לעני ולגר תעזוב אותם דהיינו לעניים ולא לעשירים, ודין זה אינו דין במעשה חלות ההפקר אלא איסור תורה בעצם שם המעשה שהוא הפקר לעניים ולא לעשירים.

ונפק"מ י"ל דמצד דין זה אף שמצד הבעלים הוי הפקר לכל מ"מ כיון שסו"ם מאיזה טעם שהוא לא הוי הפקר לכלי עלמא, אין הפקר זה פטור ממעשר.

ולפ"ז הא דאמרינן דבעינן שיהא דומיא דשביעית זהו דוקא במפקיר לישראל ולא לגויים, והיינו דהוא עושה שיעורא, ובהך לא הוי דומיא דשביעית ולא חל ההפקר. ומה דממעטין מפאה הוא דאף היכא דמצד הבעלים ליכא שיעורא והוי הפקר לכל אלא דמטעם אחר אינו מופקר לכל שבכה"נ אינו פטור ממעשר.

ולפ"ז י"ל דשביעית אינה פטורה ממעשר מצד דהוי הפקר, דהא הוי הפקר רק לישראל ולא לנכרים, כמ"ש בתו"כ, אלא הוי מיעוט מדכתיב ולחיה וגו'.

ויעיין בטורי אבן (ר"ה טו:) ותוס' בנדרים (מד:) דהקשו למ"ל קרא דולחיה לפטור ממעשר תיפול מקרא דובא הלוי. ולפמש"נ א"ש, דיל דאי"ז הפקר גמור אע"פ שיש כאן מעשה הפקרה, ולכן בעינן לקרא דולחיה, ודו"ק.

והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך (כה, ו).

בתו"ת הקשה אהא דאמרינן בסוכה (לה:) שאסור ליטול אתרוג של תרומה משום דמפסידה, ופרש"י מפסידה קליפתה החיצונית שנפסדת ע"י משמוש ידיים, ואסור להפסיד תרומה. וא"כ כיצד יוצאים באתרוג של שביעית אחרי שמפסידו.

ובהר צבי (זרעים סי' נ"ד) כתב לתרץ שבקליפת אתרוג אין בה כזית ובשביעית דכתיב לשון אכילה אין איסור משא"כ מתרומה דלא כתיב בה אכילה ע"ש.

ושמא י"ל דשאני מפסידה דשביעית ממפסידה דתרומה, דכיון דע"י משמוש מפסידה רק מאדם א"כ בתרומה הוי הפסד, משא"כ בשביעית שאע"פ שראוי לאדם אין מאכילין לבהמה אבל להפסידם לאדם ועדיין

ראויים לבהמה י"ל דשרי, והמעם דתרומה שנפסלת לאדם פקעה קדושתה משא"כ בפירות שביעית וצ"ע.

והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הנרים עמך (כה, ו).

בכורות (יב:) אמר רב חסדא בהמת שביעית פטורה מן הבכורה לאוכלה אמר רחמנא ולא לשריפה. וברמב"ם (פ"ה בכורות ה"ט) גרס לאוכלה ולא לסחורה, ונתקשו בביאורו, ע"ש בנו"כ.

והנראה דענין לאוכלה ולא להפסד וענין לאכלה ולא לסחורה ענין אחד הוא, שהוזהרנו מלהראות בעלות על יבול השביעית כשם שכל איסור עבודת הארץ הוא משום שהוזהרנו מלהראות בעלות על האדמה.

וזה ענין מ"ש המפרשים שיש מצוה שביטת הארץ ולכן איסור לעבוד ע"י גוי (ע"י ע"ז מו: ובתוס' והתור"י שם וברש"ל ב"מ צא. ומנ"ה ומקד"ד וש"א), וכבר טען החו"א שצ"כ אי"ז מצד שהארץ צריכה לנוח כמו שהבינו האחרונים, ורצו לפרש בזה הטעם שאסור לזרוע ולנטוע ערב שביעית אם יקלט בשביעית נמצאת שהארץ לא שובתה, שא"כ נצטרך לעקור כל עצים וצמחים מהאדמה שלא ינקו ממנה. אלא הענין דאין האיסור כבשבת איסור גברא מלעשות מלאכה, אלא הוא איסור הפצא ר"ל שהעיקר שלא להורות בעלות על הקרקע ע"י עשיית מלאכה בה בין בגופו בין ע"י פועלים הנכרים, וה"נ איסור להראות בעלות על יבולה אלא לאוכלם כאזרחים. אתכא דבעה"כ והעושה סחורה או משחית היבול מראה שהוא בעלים. והקרכת קרבן הוי נמי הוראת בעלות שנותן דורון מממונו לקב"ה בכור בקרו וזה איסור ודו"ק.

וקדשתם את שנת החמישים שנה וקראתם דרוך בארץ לכל יושבי יובל הוא תהיה לכם ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשבו (כה, ו).

בקידושין (כא:) חכמים ילפי מהכא דאין עבד כהן נרצע מפני שנעשה בע"מ וכתוב ושב אל משפחתו למוחזק שבמשפחתו. ובקוב"ש שם (אות קב"ט) תמה כיון דאינו ראוי לרציעה לא תהא מכירה כלל כמו במכירה שאינה ראויה ליעוד ולגרשין וליוכל. וכתב לתרץ דשמוא י"ל דדוקא הנך מילי דאיתנהו באותה מכירה מעכבי אבל רציעה היא קנין למכירה אחרת כדתנן הנרצע נקנה ברציעה, והרציעה היא לאחר שש שכבר כלתה המכירה הראשונה, הלכך אינה מעכבת. ודוחק.

והנ"ל דהנך יעוד וגרעון כסף ויובל רצון התורה היא שיתקיימו, ולכך בגונא דלא שייך שיתקיימו במלה המכירה. אבל רציעה רצון התורה שיצא בשש, והרציעה הוא עונש על שאינו רוצה לצאת, ובכגון דא אין צריך שיחא ראוי לכך ופשוט.

יובל הוא שנת החמישים שנה תהיה לכם לא תזרעו ולא תקצרו את ספיחיה ולא תבצרו את נזריה (כה, יא).

ב' במסורה ספיחיה, חדא הכא, ואידך תשמוף ספיחיה עפר ארץ (אויב יד, יט).

היינו שמפרש שלא רק שאסורה הקצירה אלא הספיחין עצמן אסורין ומעונין איבוד. ורישא דקרא אבנים שחקו מים שאמרוה על ר"ע והיינו דר"ע ס"ל ספיחין אסורין מה"ת.

ואם לא מצאה ידו די חשיב לו והיה ממכרו ביד הקנה אתו עד שנת היובל ויצא ביבנה ושב לאחוזתו (כה, כח).

ב' במסורה מצאה, הכא, ואידך גם צפור מצאה בית ודרור קן לה אשר שנה אפרחיה את מזבחותיה ה' צבאות מלכי ואלהי (תהילים פד, ד).

הענין עפמ"ש בשדה אחוזה שאינו לוח וגואל, והנה בקרבן עולה ויורד אמרו בתו"כ (פ"י פ"ח) ואם לא תשיג ידו אינו לוח, וז"ש ואם לא מצאה ידו היינו בלא הלוואה צא ולמד מקרבן עולה ויורד שמביא תורים ובני יונה כשהוא עני ואין מחייבים אתו ללוות וז"ש גם צפור מצאה בית ודרור קן לה אשר שנה אפרחיה את מזבחותיה וגו' היינו קרבן עוף.

והתנחלתם אתם לבניכם אחרים לרשת אחזה לעלם בהם תעבדו ובאחיהם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו כפרך (כה, מו).

ב' במסורה והתנחלתם, חדא הכא, ואידך והתנחלתם את הארץ (במדבר לג, נד).

הענין עפמ"ש רש"י והתנחלתם אותם לבניכם – החזיקו בהם לנחלה לצורך בניכם אחרים, ולא יתכן לפרשו הנחילום לבניכם שא"כ היה לו לכתוב והנחלתם אותם לבניכם. וז"ש והתנחלתם את הארץ, כיצד, צא ולמד מהפסוק והתנחלתם אותם לבניכם, היינו שאתם תנחלו לצורך בניכם וכמ"ש ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ היינו שירשו בקבר להנחיל לבניהם.

והתנחלתם אתם לבניכם אחרים לרשת אחזה לעלם בהם תעבדו ובאחיהם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו כפרך (כה, מו).

בגמ' ברכות (מו:) מעשה רבאי אליעזר שנכנס לבית הכנסת ולא מצא עשרה ושחרר עבדו והשלימו לעשרה וכו', מצוה שאני, והא מצוה הבאה בעבירה, מצוה דרבים שאני.

י"ל לפמ"ש"כ בהגהות אמרי ברוך על טורי אבן (ריש חגיגה), דלעולם בהם תעבדו יש בו מ"ע ואיסור עשה. וא"כ ה"פ, דתירין הראשון סגי רק לענין מ"ע, דמצוה חמורה עדיפא ממצוה קלה, אבל אכתי יש איסור והוא לא נדחה דהא לא הוי בעידנא, וז"ש והא מצוה הבאה בעבירה היא ומשני דמצוה דרבים שאני דדוחה ל"ת אף לא בעידנא.

ועיין בר"ן (גיטין לה:) שכתב דהמשהחרר עבדו לצורך אינו עובר בעשה דלא אמרה תורה לעולם בהם אלא משום שלא יתן להם מתנת חנם כענין הכתוב בעכו"ם לא תחנם. והקשו עליו מהא דר"א דשחרר עבדו ואמר דדוקא מצוה דרבים שאני, וכן מההיא ההיא אמתא דהות בפומבדיתא דהו קא מעבדי בה אינשי איסורא (גיטין לה.) אמר אב"י אי לא דאמר רב יהודה אמר שמואל כל המשהחרר עבדו עובר בעשה הוה כיפנא ליה למרה וכתוב לה גיטא דחירותא. ותירץ השפ"א (חגיגה שם) דמודה הר"ן דאפי' אינו מתכוין למוכת העבד איסור דלא גרע מכל דבר שאינו מתכוין דאי הוי פסיק רישא איסור וה"ה הכא אלא דעכ"פ עשה לא עבר, עכ"ד. ודבריו תמוהין, דל"ש דין דשא"מ כמובן.

אלא נראה עפמ"ש דבלעולם בהם תעבדו נאמר מצות עשה ואיסור עשה, והאיסור ליכא אלא במעשה חנינה אבל מ"ע עדיין יש (אולם עיין חשנת הרמב"ן לספחמ"צ משמע דהוי רק איסור עשה).

ז והנה פירות שביעית הוי ממונו כמ"ש בקידושין המקדש בפירות שביעית הוי קידושין, כי אילו היתה התורה מפקיעה הבעלות שוב אי"ז תכלית המצוה אלא דוקא אם הוא בעלים ובכל זאת מראה שה' הוא הבעלים וק"ל.

א ולר"ע נאסר בדגן וזרעים לגמרי האכילה, ואי"ז איסורי מאכלות אלא כנ"ל איסור מעשה שימוש האכילה שבוה מורה בעלותו על האדמה שאוכל יכולה, אבל בפירות האילן אין האכילה כ"כ מורה על בעלותו על האדמה אלא על האילן כיון שהפירות יבול האילן ולא יבול האדמה במישרין.